

علی اصغر حکمت

استاد ممتاز دانشگاه

یادداشت‌هایی از عصر پهلوی

شماره ۲۸

دبیرستانهای نوبنیاد

بقیه از شماره قبل

مقدمه

۶- دبیرستان سپهرشاهرضا

این بنا که بنام شاعرو مورخ معروف مرحوم سپهرکاشانی نامبرداراست در شهرضا (قمشه) ساخته گردید و مرحوم تاج‌الدین امامزاده از ابتدا تا انتها کوشش و اهتمام داشت. بنا در ۱۳۱۵ شروع و در ۱۳۱۸ افتتاح گردید در قطعه زیرماده تاریخ بنا کتیبه شده است:

به عهد پهلوی فخر کیان سر حلقه شاهان
که چون باغ جنان از امنیت شد کشور ایران
پی بسط معارف گشت صادر امر شاهانه
که در هر جا بنا گردد دبستان و دبیرستان
بدستور میهن دستور حکمت شد بنام شه
دبیرستان بنا در شهرضا چون روضه رضوان
رئیس معرفت خواه معارف سال تاریخش
طلب فرمود تا ماند چو نام شاه جاویدان
سپس تاراج از روی ادب تاریخ آن گفتا
ز امر پهلوی شد باز ابواب دبیرستان
مساحت این مدرسه ۱۵۶۲ متر مربع است.

این دبیرستان در قصبه کازرون به سبک ابنیه قدیم محلی با سنگ بنا شده و معمار آن از اصفهان به آنجا فرستاده شد و طاق تالار را برپا کرد این بنا در سال ۱۳۱۴ شروع و در سال ۱۳۱۶ اتمام یافت و افتتاح شد و شامل تالار خطابه و کلاسها و کتابخانه است .
مساحت محوطه ۱۰۸۵۰ متر مربع که ۱۳۰۰ متر مربع زیر بنا دارد قطعه کتیبه آنرا مرحوم روحانی وصال انشا و در تالار باکاشی کتیبه شده است .

چون ز همت داد شاه پهلوی
کشور شاپور و جسم را آبروی
شهر شاپور کهن آباد شد
آبهای رفته بـاز آمد بجوی
قص شاپور اردنگون شد بر فراشت
کاخ علمی کز فلک بر بود گوی
شد دبیرستان شاپور و بیافت
باغ علم و دانش از وی رنگ و بوی
حکمت دستور با دستور شاه
شد چو در انجام خدمت کامجوی
زان میان روحانی این تاریخ گفت
علم و دانش زین دبیرستان بجوی

۸ - دبیرستان پهلوی بروجرد

دبیرستان پهلوی بروجرد عمارت زیبایی است که در شهر بروجرد به مهندسی موسیو سیروفرانسوی نقشه آن طرح و در سال ۱۳۱۵ آغاز و در سال ۱۳۱۷ افتتاح گردید .
دارای فضای وسیع و ۲۵ اطاق برای کلاس و وسائل و سایر لوازم و سالن خطابه کتابخانه است . مساحت محوطه ۱۱۶۲۱ متر مربع و مساحت عمارت زیر بنا ۱۸۷۹ متر مربع است
قطعه‌ای مشتمل بر ماده تاریخ اثر طبع استاد همائی کتیبه شده است :

شکر یزدان را که آب رفته باز آمد به جوی
دانش آنده نشست و خاک غم بر باد شد
کشور آزادگان با نیروی علم و هنر
از کمند دیورست از بند جهل آزاد شد
دانش آموزا توئی نو باوه مهد کمال
فرخا پیری که چون تو کودک نوزاد شد
خدمت استاد بگزین زانکه در هر پیشه‌ای
خدمت استاد باید کرد تا استاد شد
از توانائی بخند و بر دلت هر آرزوست
گرز دانائی دلت خندان روانت شاد شد
زین نکو آئین بنا شهر بروجرد ای عجب
غیرت باغ ارم رشک بت نو شاد شد

شاید از نازد بدین نیکو بنامرد حدیم
زآنکه با حکمت بنا وزرای شه آباد شد
از همائی خواستم تاریخ بنیادش نوشت
« این دبیرستان با اسم پهلوی بنیاد شد »

۹ - دبیرستان پهلوی همدان

بنائی ظریف واقع در اراضی قلعه کهنه همدان . زمین این قلعه تماماً در اختیار
ارتش شاهنشاهی بود در شهر یور ۱۳۱۳ بر حسب استدعای بنده نویسنده آن زمین راشاهنشاه
فقید بمعارف مرحمت فرمودند و در همان سال تحصیلی کلفنگه بنای آن با حضور جماعتی
از معاریف شهر ورژسای ادارات دولتی به زمین زده شد .

مساحت آن دبیرستان ۱۱۰۰۰ متر مربع است و مساحت زمین زیر بنا ۲۵۰۰ متر
مربع و ساختمان آن تماماً با سنگ و آجر ساخته شده و دارای ۲۷ اتاق و یک تالار خطابه
و کتابخانه و لابراتوار است .

مهندس آن شادروان مسیو مارکوف روسی بود که از روسیه بعد از انقلاب به ایران
مهاجرت کرده بود و تا آخر عمر در ایران به خدمت مهندسی و معماری اشتغال داشت .

در یک کتیبه قطعه ماده تاریخی اثر طبع مرحوم آزاد همدانی که از دبیران
دانشمند همدان بود در سالن خطابه با کاشی نگاشته شده است .

در زمان پهلوی شاه کییر

کز جهاننداری فزونتر از جم است

شد ز حکمت آن مهین دستور او

کز هنرمندی شهیر عالم است

اندر اکباتان بنایی بر نهاد

کانچه در وصفش سخن گوئی کم است

بهر تاریخش خرد گفتا که چون

« این بنا با علم و حکمت توأم است

لاجرم بشنو ز آزاد آنکه گفت

« علم و حکمت ز این بنا محکم است »

۱۰ - دبیرستان پهلوی زنجان

دبیرستان پهلوی اولین بنای عمارات مخصوص مدرسه در ولایات است به نقشه طرح
مهندس مارکوف روسی در اراضی وسیع قبرستان متروک که در بیرون شهر واقع شده است بود .
ساختمان این دبیرستان در سال ۱۳۱۳ شمسی شروع و در سال ۱۳۱۵ خاتمه یافت .
مساحت عرصه این مدرسه ۲۷۵۸۰ متر مربع و مساحت زیر بنای عمارت ۲۴۸۰
متر مربع است .

قنات مخصوص و آب جاری دارد با منظره دلکش .

ماده تاریخ آن در سردر تالار خطابه با کاشی کتیبه شده است و اثر طبع مرحوم

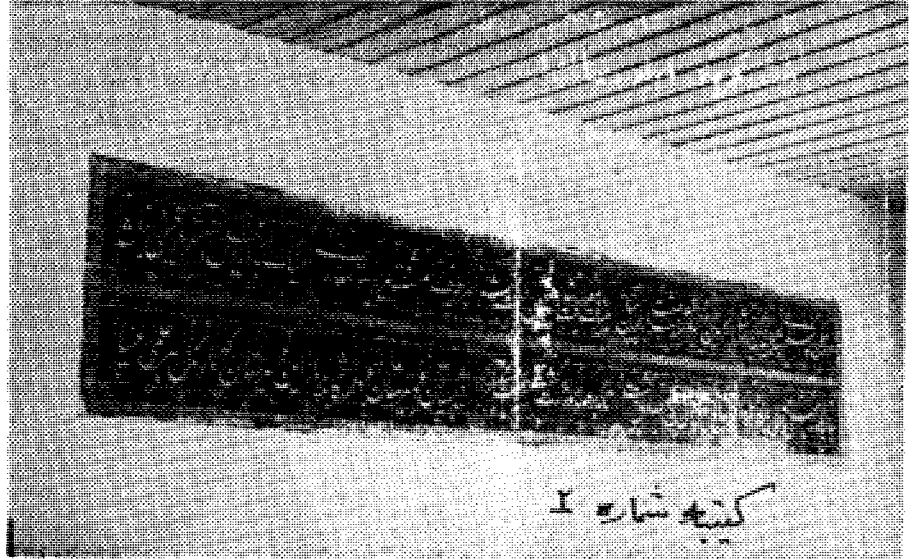
میرزا ابوالقاسم فخرالاشراف می باشد .

چو نام پهلوی زیب دبیرستان زنجان شد
 بدانش زنده از این نام قالبهای بیجان شد
 بود چون اسم اعظم با اثر نام شهنشاهی
 که از یکبار گفتن بهر ماصد مشکل آسان شد
 بیمن همت حکمت کز آن دستور دانشور
 بنای علم مستحکم طلسم جهل ویران شد
 بپاگردید در زنجان بنایی محکم و زیبا
 دبیرستان برای مردم آن شهر و سامان شد
 بماند جاودانی این بنا پاینده در گیتی
 چو این بنیان بنام نیک شاهنشاه ایران شد
 ز طبع فخر تاریخ بنا مصراع اول بود
 چو نام پهلوی زیب دبیرستان زنجان شد »

۹۱- دبیرستان صفوی اردبیل

این دبیرستان در خیابان پهلوی در عمارتی دو طبقه با آجر و سیمان به سعی و اهتمام خاصی ساخته و پرداخته شده مساحت محوطه ۱۱۸۷۶ متر مربع و مساحت زیر بنا ۷۰۷۶ متر مربع است. در سال ۱۳۱۵ این ساختمان شروع و در سال ۱۳۱۷ خاتمه یافت. قطعه ماده تاریخ آن اثر طبع استاد مرحوم بهار ملک الشمرای با خط نستعلیق بر روی کاشی در راهرو طبقه دوم کتیبه شده است.

در زمان پهلوی شاهنشاه ایران کسر او شد
 جایگاه جهل نازل پایگاه علم والا
 پیشرفت معرفت شد هم عنان با همت شه
 تا که بر صدر وزارت گشت حکمت مسند آرا
 هر طرف ز امر شه و تدبیر دستور معارف
 شد دبستان و دبیرستان و دانشگاه بر پا
 اینک اندر اردبیل آن شهر تاریخی بنا شد
 این دبیرستان که دارد نزل هر علمی مهیا
 گر توانایی طمع داری هنر بگزین که باشد
 مرد نادان ناتوان و مردم دانا توانا
 از صفای شیخ چون شد ختم این بنیان عالی
 هم بنام نامی آل صفی آمد مسما
 زد رقم کلک بهار از بهر تاریخ بنایش
 باد دائم اردبیل از این دبیرستان مصفا



کتیبه دبیرستان صفوی اردبیل

واقعه غریب و قابل توجه درباره این دبیرستان این بود که اساس هزینه بنای آنرا شاهنشاه بزرگ شاه اسماعیل از باطن نورانی خود پرداخته و کمتر از محل اعتبارات دولتی صرف آن شده است .

تفصیل آن واقعه اینست که در سال ۱۳۱۲ سارقین دستبردی به مقبره آن شاه علیه السلام زده و مقداری از ضریح را که تماماً از طلای ناب ساخته شده بود به سرقت برده بودند در سال ۱۳۱۴ دزدها دستگیر و تمام قطعات مسروقه بدون نقص بدست آمد. روزی که این خبر از اداره ژاندارمری اردبیل به تهران اطلاع داده شد مصادف با ایامی بود که این نویسنده یادداشت در صدد تهیه اعتباری بودم که برای آرامگاه خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی بطوریکه در خور مقام آن خواجه بزرگوار باشد به مصرف رسانم یکروز در منزل مرحوم فروغی نخست وزیر با وزیر دارائی مرحوم داور در این باره جلسه ای داشتم ولی وزیر مالیه به طور قطع و جزم از بذل این اعتبار استنکاف نمود و تقاضای وزارت معارف را رد کرد و مجلس با کمال تأسف بدون نتیجه تمام شد .

شب از باطن آن خواجه بزرگ با نیتی خالص از دیوان او به سنت قدیم تقال زده و از روح او استمداد نمودم این غزل آمد:

گر می فروش حاجت رندان روا کند

ایزد گسنه بیخشد و دفع بلا کند

بنده فال را نیک گرفته و امیدوار شدم که حاجت روا خواهد شد درست فردای آن شب تلگرافی که اخبار از دستیابی به طلاهای مسروقه میداد از تبریز واصل گشت در دل گفتم که چون این حاجت بلجاعت رسیده سزاوار است که از جوه فروش آن ضریح که همیشه در

معرض آن دستبرد بود وجهی فراهم سازیم و مخصوص بنای آرامگاه حافظ نمائیم . طلاهای مسروقه به تهران رسید و فروخته شد و وجه کافی برای ساختن آرامگاه خواجه فراهم شد . از روح فیاض آن شاه بزرگه که این مبلغ ازغیب عنایت فرموده بود آن دبیرستان را ساخته و بنام « صفوی » نام نهادیم که انشاء الله همیشه برقرار باشد .

۱۲- دبیرستان فردوسی بندر پهلوی

دبیرستان فردوسی بندر پهلوی بنای ظریفی است که با همه تنگی مکان چون مشرف بر پارک (بلوار) و منظره دریاست بسیار زیبا میباشد فضائی وسیع طلاب و درمرائی ومدنظر دانش آموزان را شامل است و تمام تجهیزات مدرسه از کلاس های درس و تالار خطابه و کتابخانه وغیره رعایت شده .

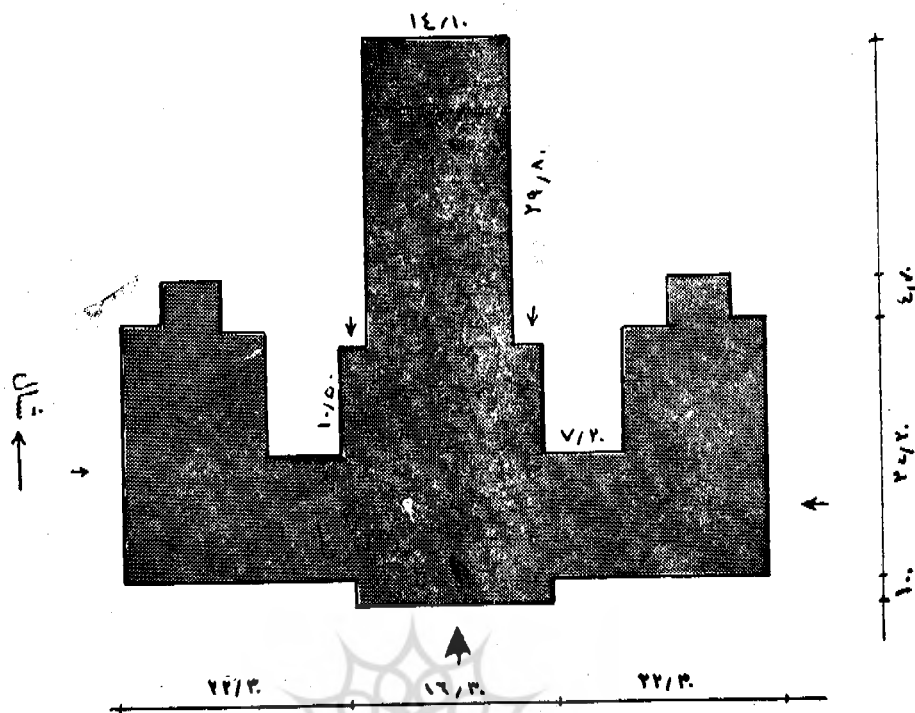
مهندس کرفتر آلمانی نقشه آنرا تهیه و اجرا کرده است و نشان (آرم) دبیرستانهای فردوسی در همه جا عبارت از دورنمای آرامگاه آن گوینده بزرگه به شکل بدیع با آجر درس در آن ابداع آن مهندس است .

مساحت محوطه بنا ۱۰۰۸ متر مربع و فضای محدوده آن ۸۲۸ متر مربع است .
قطعه ای متضمن سال تاریخ بنا اثر طبع استاد جلال همائی در دهلیز ورودی باکشی کتیبه شده است .

شد دبیرستان فردوسی بنادر پهلوی
چون پی شه نام محکم همچو بخت شه جوان
کاروان علم زی قدرت شتابد کن شتاب
تا به نادانی نمائی باز پس زمین کاروان
دانشش پی حکمتش بنیاد و دانائی اساس
امن ملکش پاسدار و عدل شاهش پاسبان
ره بدانائی بری سوی توانائی بکوش
تا ترا از نیروی دانش بتن آید توان
شد بدستور معارف طرح این فرخ بنا
از صفا و تازگی نیکوتر از باغ جنان
دانش آموزاگرت سودای دانش در سراسر
هین در دانش برویت باز شد هشدارهان
شد یکی بیرون و تاریخ از همائی خواست گفت
« این دبیرستان ز فردوسی بماند جاودان »

این مدرسه را که بنام فردوسی مفتخر بود اخیراً محل آموزشگاه دختران قرار دادند و متأسفانه متصدیان وقت که هنر نامشناس بودند اسم فردوسی و نشان زیبای آرامگاه فردوسی را که ابداع و اختراع مهندس دانشمند بوده است و در سطح دیوار بطور برجسته از آجر بنا شده بود محو کردند .

نقشه کردگی اولین ساختمان ساخته شده دبیرستان شاهپوررشت



نقشه علامت ورودی ساختمان است

نقشه کروکی ساختمان دبیرستان شاهپوررشت

دبیرستان نو بنیاد شهر رشت مساحت آن از محوطه زیر بنا ۲۳۸۱۹ متر مربع است و مساحت زیر بنا ۱۰۶۷ متر مربع میباشد این ساختمان در شمال شرقی شهر رشت واقع شده و یک ساختمان خریداری شده ضمیمه آن است.

پی ریزی بنای جدید در سال ۱۳۱۴ شمسی بنیاد شد و در سال ۱۳۱۶ جشن افتتاح آن با تشریفات تمام انجام گرفت قطعه ماده تاریخ آن اثر طبع استاد جلال همایی است.

کشور ایران به فر شاه ایران پهلوی
سر فراز آمد چنان کز آسمان افراخت سر
شد سمر اندر جهان نام وی از کردار نیک

مرد را آن به که گردد از نکوکاری سمر
بر گشاد از رأی حکمت جان دانش پروبال

وین مثل باشد که جان را حکمت آمد بال و پر

این دبیرستان از این نام همایون یافت
 گلبن پژمرده گردد تازه از باد بهار
 وز دبیر با خرد نخل وجود آید به بر
 فر دانائی توانائی فزاید مرد را
 وان تواناتر که دارد فضل و دانش بیشتر
 چارده سال از هزار و سیصد افزون شد تمام
 د این دبیرستان که باشد مأهّن علم و هنر»

۱۴ - دبیرستان شاهپور بابل



دبیرستان شاهپور بابل

در قسمت جنوب شهر تاریخی بابل که سابقاً ارم و بعد « بارفروش » و اکنون بابل نامیده می‌شود در کناره استخر بزرگی موسوم به بحر ارم که اکنون زمین آن خشک و مرکز پارک زیبایی است دبیرستان بابل بنام شاهپور بنا گردید شروع ساختمان در سال ۱۳۱۵ و اختتام آن در سال ۱۳۱۸ انجام گرفت .

نقشه آنرا مهندس مارکوف روسی طرح کرده ساحت کل محوطه ۲۹۰۰ متر مربع و مساحت زیر بنا ۱۵۰۰ متر است در داخل اشعار و ادبیات حکمت آموز مانند سایر دبیرستانها کتیبه شده است این ساختمان دارای اطاقهای متعدد تالار خطابه و کتابخانه و آزمایشگاه

۱۵ - دبیرستان پهلوی ساری

این دبیرستان در جنوب شهر ساری در کنار خیابان شهرشاهی در سال ۱۳۱۳ شروع و در سال ۱۳۱۵ افتتاح یافت دارای فضائی وسیع و عماراتی رفیع که متأسفانه اخیراً در سال ۱۳۵۱ دستخوش حریق گردید . ماده تاریخ آنرا استاد گرامی آقای جلال همائی سروده اند که در دوضلع دهلیز ورودی کتیبه شده بود این ابیات از آن قطعه است :

شاد باش ای شهر ساری کز فروغ علم و دانش

بینمت چشم و چراغ کشور مازندران
پرتو مهر شهنشه بر تراز حکمت بتابد
گفتمت ای شهر تا تو قدر این نعمت بدانی
دانش آموزا بهاس نعمتی کت حاصل آمد
دانش آموزو هنرها جمع کن تا می توانی
دیدم آن نیکو بنا وز بهر تاریخش سرودم
ای دبیرستان به نام شاه جاویدان بهمانی
بقیه اشعار بواسطه حریق از میان رفته است .

۱۶ - دبیرستان هدایت بندرشاه

این دبیرستان نخست به قصد دارالتربیه عشایری کودکان منطقه ترکمن صحرا در بندرشاه که نقطه منتهای راه آهن سرتاسری ایران است بنا گردید بعد ها که بساط عشایری برجیده شد و اطفال در دبستانهای جدید مانند دیگر شرایط تربیت می شوند این ساختمانی را برای دبیرستان آن منطقه تخصیص دادند .

تاریخ ابتدای آن از سال ۱۳۱۳ و تاریخ اختتام و افتتاح آن سال ۱۳۱۴ است .
مهندس آن موسیومارکوف روسی است .
قطعه ماده تاریخ که در سردر عمارت باکاشی کتیبه شده اثر طبع استاد محمد تقی بهار (ملك الشعراء) است .

به عهد دولت شاهنشاه همایون فر
که هست سایه چترش به ملك فرهای
خدیو شرق رضا شاه پهلوی که دلش
به خیر خلق بشد هر کجا گذارد پای
بهشت عدن شود هر کجا نماید روی
قرین امن شود هر کجا گذارد پای

به آدمیت و ایمان شوند راهنمای

نمونه دگرش رونق معارف ملک

که دانش و هنر آید به ملک چهره گشای

نمونه دگرش لشکریست شیر اوژن

که برق دشمن سوزند و سیل خصم ربای

نمونه دگرش بندر شمال و جنوب

که راه آهن از این هر دو شد جهان پیمای

به نام نیک ولیعهد شد بنا کاخی

که همچو عمر ولیعهد باد پا بر جای

چو شد تمام به تاریخ سال کلك بهار

نوشت کای « هنرستان زشاهپوری پای »

در پایان این یادداشت باید بگویم که علاوه بر این ده باب دانشسرا و ۱۶ باب دبیرستان کامل متوسطه که نام آنها ذکر شد، در خلال سالهای ۱۳۱۳ تا ۱۳۱۷ تعدادی مدارس نسبتاً کوچکتر به منظور دوره ابتدائی و متوسطه در اطراف بلاد و نواحی ایران ساخته شد که شرح آن به تفصیل ضرورت ندارد و تعداد آنها بسیار است که در شهرستانها یا شهرکهای کوچک بنا شده است. از بنای آنها فقط چند باب که بخاطر مانده است در این خاطر یاد می شود:

۱ - دبیرستان خسروی - خوی آذربایجان

۲ - دبیرستان پهلوی - شهسوار تنکابن

۳ - دبیرستان شاهپور - خرم آباد تنکابن

۴ - دبیرستان دولتی بهشهر - مازندران

۵ - دبیرستان خیام - شاهرزای اصفهان

۶ - دبستان دولتی درزاهدان

۷ - دودبستان دولتی خاش و ایرانشهر (بلوچستان)

پژوهنده تاریخ معارف ایران درباره این مدارس بایستی به سالنامه های وزارت

معارف رجوع نماید .

